

MÜMTAZ TURHAN'IN TÜRK İLETİŞİM ARAŞTIRMALARINA KATKILARI

Mahmut AKGÜL¹

ÖZET

Bu çalışma Türk düşünce hayatının önemli entelektüellerinden biri olan Mümtaz Turhan'ın, henüz iletişim bilimlerinin Türkiye'de bilinmediği yıllarda yaptığı toplumbilim çalışmalarıyla iletişim araştırmalarında üstlendiği öncül rolü konu almaktadır. Turhan, 1930'ların Türkiye'sinde laboratuvar ortamında yaptığı deneysel çalışmalarla iletişimin sözsüz boyutuna görgül katkılar sağlarken, 1940'larda kitle psikolojisine yönelip kültürlenmeyle iletişim arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak erken dönem iletişim çalışmalarının ilk örneklerini vermiştir. Sözsüz iletişim çalışmalarında jest ve mimiklerin içinde bulunulan koşullarda izole edilerek ele alınmasının yanlış yorumlanacağını ilk olarak Turhan ortaya koymuştur. Turhan, kültürlerarası iletişimde de temel belirleyenin kültürel grupların tutum ve tavırlarının olduğunu ileri sürmüş, böylelikle iletişim çalışmalarının gelişimine deneysel katkılar sağlamıştır. Bunlara ilave olarak Türk modernleşmesinde karşılaşılan problemleri yönetenle yönetilen arasındaki dil ve söylem problemleri bağlamında ele alarak, problemlerin kaynağını iletişim sorunları olarak göstermiştir. Tüm bu gerçekler göz önünde bulundurularak kaleme alınan bu çalışmada, Turhan'ın eserleri semptomal okumaya tabi tutulmuştur. Turhan'ın iletişim bilimlerine doğrudan ve dolaylı katkıları ortaya konularak literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mümtaz Turhan, Sözsüz İletişim, Kişilerarası İletişim, Kültürlerarası İletişim, İletişim Sosyolojisi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0003-1834-9588>
Makale Gönderim Tarihi:23.08.2019- Makale Kabul Tarihi: 06.01.2020

CONTRIBUTIONS OF MÜMTAZ TURHAN TO TURKISH COMMUNICATION STUDIES

ABSTRACT

Mümtaz Turhan was one of the most remarkable intellectuals of Turkish thought life; this study is about Mümtaz Turhan's initial role in communication and sociology studies in years when communication sciences have not been known in Turkey. While Turhan was providing empirical contributions to the nonverbal dimension of communication by empirical studies in a laboratory environment in Turkey in the 1930s, he also gave the first examples of early period communication works by revealing the relationship between acculturation and communication via mass psychology in 1940s. Turhan was the first intellectual who pointed out that using gestures and facial expressions by insulating within available conditions is misinterpreted; he also argued that the key determinant in intercultural communication is the attitude and manners. Accordingly, he provided empirical contributions to the improvement of communication studies. Moreover, Turhan showed the source of problems as the communication problems by analyzing problems in Turkish modernization within the scope of language and speech cases. Turhan's books were subjected to symptomatic reading in this study that was conducted by considering all these facts. Moreover, we also endeavored to contribute to the literature by revealing direct and indirect benefits to communication sciences.

Keywords: Mümtaz Turhan, Non-Verbal Communication, Interpersonal Communication, Intercultural Communication, Communication Sociology

GİRİŞ

Günümüzde iletişim araştırmalarının tarihi dünyada 20. yüzyılın ilk çeyreğinden Türkiye'de ise 1960'lardan başlatılarak anlatılmaktadır². Bu yaklaşım iletişim eğitimiyle iletişim araştırmalarını özdeş düşünmekten ileri gelmektedir. Zira Türkiye'de iletişim eğitiminin 20. yüzyılın ikinci yarısında başlaması, iletişim

²Türkiye'de iletişim bilimleri konularını içeren hukuk ve siyaset bilimi alanlarında yazılmış tezlerin 1960'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlaması; ilave olarak da iletişim eğitiminin başlaması bu görüşün ivme kazanmasına yol açmaktadır. Özellikle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde üretilen iletişim bilimleri konulu tezlerin alanda öncül kabul edilmesi, söz konusu anlayışın yaygın şekilde benimsenmesini sağlamıştır (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tokgöz 2015: 15-45).

araştırmalarının da bahse konu dönemle başladığı şeklinde anlaşılmaktadır. Ancak, iletişim araştırmalarının iletişim eğitimiyle eşgüdümlü olarak ele alınması, farklı disiplinler altında yürütülen doğrudan veya dolaylı iletişim araştırmalarının göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Batı kaynaklı birçok araştırmada da görüldüğü gibi iletişim bilimlerinin ortaya çıkmasında toplumbilim disiplinlerinin farklı noktalarında bulunan birçok bilim insanının modernleşme, kentleşme, kitle psikolojisi, toplumsal değişme, seçmen davranışı, nüfus hareketleri ve toplumsallaşma gibi konularda yaptığı araştırmaların büyük rolü vardır. Yani iletişim bilimleri diğer disiplinlerin çatısı altında filizlenmiş, akabinde müstakil bir disiplin kimliğini kazanmıştır. Son yıllarda Türkiye'de de batı tarzı bir yaklaşımla yürütülen araştırmalar bu anlayışın yavaş yavaş da olsa değişmesinin zeminini oluşturmaktadır. Özellikle sosyoloji, iktisat, sosyal psikoloji, halk bilimi, tarih ve felsefe gibi sosyal bilimlerin diğer alanlarında araştırmalar yapan erken Cumhuriyet dönemi Türk entelektüellerinin eserlerinin iletişim bağlamında yeniden okumaya tabi tutulması bu değişimi hızlandırmıştır. Pertev Naili Boratav'ın halk bilimi çalışmalarının iletişim tarihi bağlamında yeniden ele alınması (Öztürk 2006a), İlhan Başgöz'ün Sosyal Gösterim Modeli'nin iletişim olayı olarak değerlendirilmesi (Öztürk 2006b), iktisatçı Sabri Ülgener'in ticaret yollarına ilişkin yaklaşımında iletişimle ulaşım özdeşliğinin kurulması (Öztürk 2006c), Mübeccel Kıray'ın Karadeniz Ereğli'si ve Çukurova yöresinde yaptığı monografik araştırmaların iletişim bilimi açısından değerinin ortaya konması (Bulut 2012), Hilmi Ziya Ülken'in görüşlerinin matbaacılık ve basın tarihi kapsamında değerlendirilmesi (Taşcıoğlu 2011) ve Niyazi Berkes'in kitle iletişimine doğrudan-dolaylı katkılarının betimlenmesi (Gürses 2008), Türkiye'de iletişim çalışmalarının çok daha eskiden başladığını gösteren öncül çalışmalar olmuştur. Adı geçen bilim insanlarının yanı sıra, birçok toplumbilimcinin eserleri de iletişimci bakış açısıyla tekrar ele alınacağı günü beklemektedir. İletişim alanına sağladığı katkılar itibariyle öncelikli olarak ele alınması gereken isimlerden biri de Mümtaz Turhan³dır. İstanbul Üniversitesi Tecrübi Psikoloji

³Profesör Doktor Mümtaz Turhan 1908 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve orta tahsilini Kayseri Sultanî'sine bağlı ilk ve orta kısımlarda tamamladı (1924). Liseye önce Bursa sonra Ankara'da devam etti ve 1927'de liseyi Ankara'da bitirdi. 1928 yılında Devlet bursuyla Almanya'ya yükseköğrenime gitti. Berlin ve Frankfurt Üniversitelerine devam ederek öğrenimini tamamladı. 1935 yılında da yine Frankfurt Üniversitesinde doktorasını tamamlayarak felsefe doktoru unvanı aldı. Yurda dönen Turhan, 1936 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübî Psikoloji Asistanı oldu. 1939 yılında Doçent, 1951 yılında da profesör olan Turhan, 1952 yılında Tecrübî Psikoloji Kürsüsü Başkanlığına seçildi. 1944 yılında İngiltere'de Kültür Değişmeleri ile ilgili araştırmalarda bulundu. Turhan 1 Ocak 1969'da hayata gözlerini yumdu.

Turhan'ın kitap halinde basılan başlıca eserleri şunlardır: Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübî Bir Tetkik (1941), Kültür Değişmeleri (1951), Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri (1954), Garplılışmanın Neresindeyiz (1958), Toprak Reformu ve Köy Kalkınması (1964), Atatürk İlkeleri ve Kalkınma (1965), Üniversite Problemi (1967).

kürsüsünün kuruluş sürecinde yer alarak Türkiye’de sosyal psikoloji çalışmalarının temellerini atan isimlerden biri olan Turhan, yaptığı deneysel çalışmalar ve saha araştırmalarıyla kişilerarası iletişim, kültürlerarası iletişim, kültürlenme, modernleşme ve sosyalleşme gibi iletişim bilimlerinin merkezinde yer alan konularda ortaya koyduğu görüşlerle iletişim disiplininin oluşmasına katkı sağlamıştır. Algı ve algısal örgütlenme biçimleri etrafında şekillenen Gestalt⁴Psikolojisi ekolünden beslenen sözsüz iletişim araştırmaları ve kitle psikolojisindeki değişmelerin gündelik yaşam pratiklerine yansımaları ele alan kültürel değişme ile kültürlenme çalışmaları, Turhan’ın iletişim araştırmalarına doğrudan katkı sağladığı temel alanlar olarak göze çarpmaktadır. Bunlara ilave olarak Türk modernleşmesindeki temel problemi dil ve iletişimdeki yabancılaşmadan kaynaklı sınıflar arası kopukluklar üzerinden tartışması, dolaylı da olsa iletişim bilimlerine katkı sağlamaktadır.

Bu gerçeklikten hareketle yürütülen bu çalışma, Mümtaz Turhan’ın sosyal psikoloji çalışmalarından yola çıkarak, iletişim bilimine ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Turhan’ın, kişilerarası iletişim, kültürlerarası iletişim ve modernleşme/garplılaşma kavramları özelinde iletişim araştırmalarına yaptığı katkıları tespit etmek çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

1. KİŞİLERARASI İLETİŞİME KATKILARI

Kişilerarası iletişim, sözlü, sözsüz, yazılı veya görsel olarak çeşitli biçimlerde işleyebilen bir süreç olmakla birlikte akla ilk gelen şekliyle sözlü ve sözsüz gerçekleşen bir sosyal edinimdir. Sözlü iletişimin kanalı ortak işaret grubundan oluşan dil iken, sözsüz iletişimin kanalı, yüz ifadeleri ve bedendir⁵. Beden dili bir bütün olarak yüz ifadesini, jestleri, mimikleri ve genel itibarıyla vücudun duruşunu konu alan bir sözsüz iletişim biçimidir. Aynı zamanda sözlü iletişimin destekleyicisi ve tamamlayıcısı olma özelliği taşıyan beden dili, mesajların aktarım sürecinde alımlayıcı tarafından doğru anlaşılmasında önemli bir işleve sahiptir. Beden dili ile ilgili çalışmalar yeni değildir. İnsanların fiziksel özelliklerinden yola çıkarak onların karakterlerini yorumlama çabaları geleneksel toplumlarda sık

Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın batılı bilim adamlarından yaptığı çeviriler ise şunlardır: E. Kretschmer'den *Beden Yapısı ve Karakter* (1942), W. Peters'den *Ergenlik ve Delikanlılık Çağı* (1944) ile Krech ve Crutchfield'den *Cemiyet İçinde Fert* (1969).

⁴Max Wertheimer (1880-1943) tarafından temellendirilen, Wolfgang Köhler (1887-1967) ve Kurt Koffka (1886-1941)'nın katkılarıyla gelişen kuramdır. Wertheimer'in 1920'lerde yazdığı makale üzerinde filizlenen kurama göre, birey dış dünyadan gelen uyarıcıları soyutlayarak almak yerine bir bütün (gestalt) olarak değerlendirmektedir. Bütün, parçaların toplamından farklı bir anlam ifade eder ve birey, bütünü parçalarına ayırarak değil, bütünlük içinde algılar. Portreye bakarken teker teker uzuvlara kanalize olmak yerine bütünü görüyor olmak, orkestrada müzisyenlerin çaldığı enstrümanları tek tek algılamak yerine armoniye odaklanmak söz konusu bütünlüğün tipik örnekleridir. (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Senemoğlu 2010: 242)

⁵Giyim kuşam, saç tasarımı ve tercih edilen takılar da sözsüz iletişimin birer parçası olmasına rağmen, temel unsur olmayıp sürecin daha suni boyutunu oluşturmaktadır.

rastlanan bir durumdur. Eski Mısır, Yunan, İran, Roma ve Hint medeniyetlerinde izlerine rastlanan bu tip çalışmalar Batı literatüründe “fizyonomi” olarak bilinirken, Türk kültüründe ise “ilm-i sima” ve “ilm-i kıyafet” olarak adlandırılır (İpek 2017: 487). Gerek Batı’da gerekse de Türk yazınında köklü geçmişe sahip olmakla birlikte günümüzdeki biçimiyle beden dili çalışmalarına 20. yüzyılın ürünleri demek yanlış olmayacaktır. Günümüzde kabul gören yerli ve yabancı menşeli birçok eserde beden dili konusu 20. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış, henüz emekleme dönemini yaşayan yeni bir çalışma alanı gibi sunulmaktadır⁶. Beden ve ruh arasındaki korelasyona odaklanan söz konusu çalışmaların, literatürü temellendirme çabası sorunlu görünmektedir. Zira bahse konu tarihlerden daha önce Mümtaz Turhan’ın Gestalt Psikoloji geleneğinin yöntem ve tekniklerinden yararlanarak beden dili konusunda önemli deneysel çalışmalar yaptığı görülmektedir. Turhan’ın 1938 yılında doçentlik tezi olarak sunup, 1941’de ise kitaplaştırdığı “Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübi Bir Tetkik” adlı çalışma, konuyla ilgili Türkiye’deki ve dünyadaki ilk çalışmalardan biridir. Turhan da, “yüzde teşekkür eden ifadenin okunması, bunun başkaları tarafından anlaşılması meselesine hiç alaka gösterilmediğini hayretle müşahade ediyoruz”(1941: 25) diyerek o güne dek konuya değinen herhangi bir çalışma olmamasını şaşkınlıkla karşılamaktadır. Ruh hali ile bedensel reaksiyonlar arasında sıkı bir ilişkinin varlığı kesin kanunlara bağlanmasına rağmen (Turhan 1941: 22) bunun sebebini araştıran hiçbir çalışmayla karşılaşmadıklarını kesin olarak belirten Turhan (1941: 73), münferit fotoğraflar vasıtasıyla gösterilen yüz ifadesinin doğru olarak yorumlanamaması konusunun güncel, bir o kadar da önemli olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.

Alandaki boşluğu doldurma gayesiyle ele aldığı çalışmasında öncelikli olarak çalışmanın sınırlılıklarını belirleyen Turhan, çalışmasının jestleri kapsamadığını, yalnızca mimiklerin değerlendirmesini içerdiğini belirtse de, ilerleyen bölümlerde mimiklerin jestlerden ve beden dilinden ayrı değerlendirilemeyeceğini, hatta ve hatta birbirlerinin tamamlayıcısı olduğunu kabul eder (Yalçın ve Adiller 2016: 214). Mimik kavramının özgül tanımını yaparak işe başlayan Turhan’a göre mimik, hem yüz ifadesindeki ani değişikliklerin hem de bu belirtilerin bilimsel adıdır (1941: 2). Ani değişen mimiklerden insan duygularının anlaşılıp anlaşılmayacağını araştırmaya koyulan yazar, bugün kabul gören paradigmanın aksine olgusal görüşler elde etmiştir. Çeşitli dergilerden elde edilmiş duygu ifade eden fotoğraf ve çizimleri deneklere gösterip anlamlandırmalarını isteyen Turhan’ın araştırmasında, bilinenin aksine insanların duygu ve düşünceleriyle ilgili ipuçlarının izole bir şekilde sunulan jest ve mimiklerden yakalanamayacağı

⁶ Sözsüz iletişim konusundaki ilk araştırmacılarından biri, 1952’de “kinesik” terimini kullanan Antropolog Ray Birdwhistell’dir. Beden dili konusunu da kapsayan “kinesik”, hareket anlamına gelen yunanca “kinesis” kelimesinden gelir. Yapısalcı dilbilim geleneğinden esinlenerek beden hareketlerinin de bir iletişim aracı olduğunu ve tıpkı dil gibi sistematik bir biçimde incelenebileceğini öne süren Birdwhistell kinesik biliminin öncüsü kabul edilmektedir. (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Calero 2005: 2)

sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü fotoğrafın çekildiği “durum” ve “tutum” olmaksızın izole edilmiş bir objenin doğru yorumlanması mümkün değildir. Böylece popüler beden dili kitaplarının pek çoğunun üzerinde durmadığı, bir kısmının ise etkenlerden biri olarak bahsettiği “durum”, resmin veya olayın yorumlanmasında olmazsa olmaz faktör olarak (Yalçın ve Adiller 2016: 222) karşımıza çıkmaktadır. Zira “durum”dan bağımsız olarak sunulan bir görselden kesin sonuç alınması, yüzde oluşan herhangi bir refleks tek başına bir anlam ifade etmediği için imkânsızdır (Turhan 1966: 31). Yüz bir değil, birden fazla hareketi bir arada değerlendirildiğinde anlamlı bir mesaj elde edilebilmektedir (Turhan 1941: 76);

“Şu halde yüzün heyeti umumiyesi de aksettirdiği bir ifadeyi tayin edemiyor. Gerçek yüz ifadesinden bahsedebilmek için bunun bütün yüze ait olması, yüzün heyeti umumiyesi tarafından aksettirilmesi lazım geldiği görülmektedir. Fakat bu şartın, yüz ifadelerinin aynı zamanda kati ve tek bir manada tefsir edilebilmesi için, kafi gelmediğini de neticelerinden yukarıda bahsettiğimiz birinci ve ikinci seri denemelerde açık bir şekilde görüyoruz”

Korku, panik, hiddet ve şaşkınlık durumlarında mimikleri birbirinden ayırmanın neredeyse imkânsız olduğu sonucuna ulaşan Turhan, içinde bulunulan herhangi bir duygusal hali karşılayacak kesin bir mimik reaksiyonunun olmadığını, şayet öyle olsaydı yapılan deneylerde bu hipotezin sağlanmasının yapılabileceğini ortaya koymaktadır (1941: 70);

Şu halde herhangi bir hissi hal, teessür ve heyecana mahsus hususi bir yüz ifadesi yoktur, eğer mevcut olsaydı, bunun vasıtasıyla delalet ettiği teessürü halin, doğru olarak tefsir edilmesi icap ederdi

İçinde bulunulan “durum”dan etkilenmeyen ve “durum”un şartları yüz ifadesine yansımayan pek az insan (1941: 76) olduğunu vurgulayan Turhan araştırmasında, hemen hemen bütün deneklerin, izole edilmiş bir şekilde gösterilen tek resimlerde yüz ifadesini yorumlarken betimlemelerini, kesin bir “durum” hayal ederek (1941: 71) yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Turhan durumun mimiklerin yanı sıra jestler ve beden duruşuyla ilgili anlamlandırmalarda da etkili olduğunu belirtmektedir (1941: 117);

Şu halde tek bir şahsa ait yüz ifadesi, münferit ve tecrit olunmuş bir vaziyette muhtelif manalara geldiği halde bir sitüasyon içinde bulunduğu zaman, yalnız tek bir manada ve ona uyacak bir şekilde tefsir olunmaktadır. Bundan da yüz ifadelerinin tefsirinde, asıl rolü bizzat kendileri oynamayıp sitüasyonun oynadığı, birçok manaya gelen ifadeleri tek manaya irca veya buna yaklaştırdığı, onları kat’i bir surette tayin ettiği anlaşılıyor. Sitüasyon’un bu tesiri, yalnız yüz ifadelerine inhisar etmeyip jestler ve beden duruşu üzerinde de müessir olduğu görülüyor

Genel olarak iletişimi bir enformasyon aktarım sürecine indirgeyen tanımlamaların aksine, iletişim sürecini içinde bulunduğu sosyolojik koşullardan bağımsız değerlendirilemeyecek bir işleyiş olarak ele alan yaklaşımlara daha yakın durduğu gözlenen Turhan’ın görüşleri, salt sözlü iletişim biçimleri için değil, sözsüz iletişim çabalarında da içinde bulunulan sosyolojik ve psikolojik faktörlerin

etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Mimiklerle içinde bulunulan durumun birbiriyle ilgili ipuçları veren hatta ve hatta tamamlayıcısı olan iki faktör olduğunu vurgulayan Turhan, mimiklerin uyarıcı özellikteki bir dış faktörden yalıtılarak ele alınamayacağını vurgulamaktadır (1961: 100);

Yani ifade, kendisine tahrik edildiği halde bir uyarıcı - durumdan bağımsız değildir. Böylece, durumdan durumun izole edilmesi ve onu gözlemciye sunulması, durumu yok haline getirir. Dolayısıyla, bu koşullar altında yüz ifadeleri ile ilgili yapılan deneyler sadece tahmin eseri olur. Durumun farkındayken o halde bir kişinin duygusal içeriğinden o kadar emin oluruz ki o zaman gizlemeye çalışırken yüz ifadelerini gözlemlemeye başlarız. Dolayısıyla yüz ifadeleri durumların ipucu, doğal bir tezahürüdür.

Yapılan deneylerde, "durum"un yalnız mimikler üzerinde değil, jestler ve beden duruşu üzerinde de etkili olduğunu ve bunlara ait ifadelerin yorumlanmasında da temel belirleyen olduğunu vurgulayan Turhan (1941: 100), her algılama, anlayış ve öğrenme sürecinde "durum"la ilgili bilgi miktarının, anlama ve anlatma yeteneği ile bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle de bir "durum"un hatalı bir şekilde anlaşılması veya bilinmesinin ifadelerin yanlış yorumlanmasına neden olacağını altını çizmektedir (Turhan 1961: 101). Yani Turhan'a göre "durumun", birçok anlama gelen yalıtılmış bir mimiğin tek bir manaya karşılık gelmesinde tayin edici bir rolü bulunmaktadır (1941: IV);

Bir şahsın yüz ifadesini gösteren resim, yalnız tecrit edilmiş bir tarzda gösterilmiyor, aynı zamanda, bir mana ifade eden bir muhit içerisinde, şahsın diğer insanlarla konuştuğu, veya onların meclisinde bulunduğu ve bunun yanında hayvanların, eşya ve cisimlerin, evlerin de sahnede yer aldığı bir vaziyette, yani bir sitüasyon dahilinde gösteriliyor. Bu suretle yüzünün ifadesini tefsir etmek istediğimiz şahsı ihata eden sitüasyonun bilinmesinin, yüz ifadesiyle jestlerin manası üzerinde tayin edici bir tesir yapmadığı ve birçok manaya gelen ifadeleri tek manaya irca ettiği veya buna yaklaştığı görülmektedir.

Turhan, yapılan çalışmalarda elde edilen ve sağlama yapılması mümkün görünmeyen sübjektif sonuçların ise araştırma metodolojisinden kaynaklandığını belirtmektedir. Deneylerde elde edilen söz konusu sonuçların sebeplerinin yakından araştırıldığında benimsenen çerçeveleme yönteminin sorunlu olduğunu vurgulayan Turhan, "yüz ifadesi, içinde doğduğu ve bulunduğu sitüasyonla beraber tetkik edilecek yerde, sitüasyon'dan tecrit edilerek müstakil, değişmez bir mevcudiyet gibi alınıyor ve bu da kafi gelmiyormuş gibi tali ifade ve hatlara ayırmak suretiyle tahlil ve tetkik olunuyor(1941: 77)" diyerek konuya metodolojik bir eleştiri de getirmektedir. Turhan'ın yaptığı araştırmanın sonuçları günümüzde de güncelliğini ve önemini korumaktadır. Çünkü popüler beden dili kitaplarında yer alan fotoğraflarla gösterilen veya çizimlerle anlatılan standart beden hareketlerinin tümünün algılanması ile ilgili yorumları kökünden çürütmektedir (Yalçın ve Adiller 2016: 230). Zaten Turhan da-sanki geleceği görmüş gibi-günümüzde yapılan yorumların ölçülebilirlikten uzak, bilimsel

olmayan ve yalnızca alışkanlıkların getirdiği kolaylıktan kaynaklandığını, “yüz ifadesini, ait olduğu ve içinde doğduğu siteden tecrit ederek tetkik etmek, her şeyin anca cüzlerini ayrı ayrı incelemek, tahlil etmek suretiyle halledilebileceğini zanneden ve bütün tabiat ilimlerinde anane haline gelen asırlık mihaniki nazariye ve telakkisinin zaruri bir neticesidir (1941: 77)” sözleriyle eleştirmektedir.

2. KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİME KATKILARI

Turhan'ın çalışmaları iletişimin sözsüz boyutuyla sınırlı kalmamıştır. İkinci bir doktora tezi olarak sunduğu “Kültür Değişmeleri” adlı eseri başta olmak üzere yaptığı çok sayıda saha çalışması ve köy monografileriyle, kültürlerarası iletişim çalışmalarına alan açmıştır. Doğup büyüdüğü Erzurum'un Pasinler ilçesine bağlı köydeki hemşerilerin de gerek Birinci Dünya Savaşı sırasında Kayseri'ye yerleşip geri döndükten sonraki değişimi; gerekse Erzurum-Kars şosesinin doğduğu köyden geçmesi sonucu artan etkileşimin yarattığı değişimi bizzat gözlemleyen Turhan, kültürel değişimlerle iletişim arasında doğrusal ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu araştırma içerik yönüyle büyük önem taşıdığı gibi yöntem itibariyle de dikkat çekicidir. Zira Turhan'ın da parçası olduğu toplumsal grubun gözlenmesine dayanan araştırma metodolojisi sonraki yıllarda kültürlerarası iletişim araştırmalarında iki ekolden biri olan “emik” yaklaşımın özünü oluşturmaktadır.

Turhan araştırmalarında, her ne kadar-dönemin akademik dilinin de bir gereği olarak-iletişim veya haberleşme kavramlarını kullanmamışsa da, “temas” ve

⁷Kültürlerarası iletişim çalışmalarında belirleyici yaklaşımlar olan “emik” ve “etik” yaklaşımlar, köken itibariyle dilbilim çalışmalarına dayanmaktadır. “Emik” ve “etik” yaklaşımlar, kültürel gruplar üzerine yapılan araştırmalarda kullanılan araştırma stratejileri olmalarının yanı sıra, kültürlerarası iletişim çalışmalarında uygulanan iki temel yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Emik yaklaşımda araştırmacı belirli bir kültürü içerden inceler ve iletişimi, o kültürün üyelerinin anladığı gibi anlamaya çalışır. Dolayısıyla kültüre özgü veya “içeriden bakış” olarak da nitelendirilmektedir. Kültürlerde var olan davranış ve tutumların o kültürün kavramlarıyla açıklanabileceği temeline dayanan bu yaklaşım, doğası gereği evrenselciliği dışlar ve diğer kültürlerle birebir karşılaştırma imkânı sunmaz. Yani yerel kültür araştırmalarının hareket noktasını oluşturur.

Etik yaklaşımda ise, iletişim, içinde gerçekleştiği kültürün dışından, önceden belirlenmiş karakteristik nitelikler esas alınmak kaydıyla diğer kültürlerle karşılaştırılarak anlaşılmasına çalışılır. Araştırma konusunun evrensel olduğunu ileri sürerek emik yaklaşımdan ayrılan etik yaklaşım, incelenen konu veya kavramın, özde evrensel olduğunu varsaymakta; bütün kültürlerde veya toplumlarda farklı düzeylerde de olsa kültürden veya toplumdaki bağımsız evrensel düzenliliklerin olabileceğini iddia etmektedir.

Emik ve etik yaklaşımlar arasındaki farklar aşağıdaki gibi sıralanabilir: emik yaklaşımda, iletişim davranışları sistemin içinde araştırılır, her defasında yalnız bir kültür incelenir, yapı araştırmacı tarafından ortaya çıkarılır, kriterler iç karakteristiklere ilişkindir. Etik yaklaşımda, iletişim davranışları sistemin dışında durularak araştırılır, her defasında birden çok kültür incelenir ve karşılaştırılır, yapı araştırmacı tarafından kurulur, kriterler değişmez veya evrensel olarak kabul edilir.(Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Kartarı 2001: 42; Erkenekli 2012: 223-224)

“münasebet” kavramları üzerinden kültürlerarası iletişim süreçlerini ve karşılaşılan sorunları etraflıca ele almaktadır. Zaten “temas” kavramının kullanım gerekçelerini de batı kaynaklı metinleri referans göstererek, “Amerikalı bilim adamları kültür temasını kastettikleri zaman ekseriya; bunun yerine kültür edinme veya kültürleştirme tabirini kullanmaktadırlar (Turhan, 2015b: 39)” şeklinde en baştan açıklamaktadır.

Barlett'in “Psikoloji ve İlkel Kültür” eserinden yola çıkarak dönemin Türkiye'sinde henüz ne olduğu bilinmeyen kültür değişmelerinin niteliğini tartışan Turhan, konuya kültür tanımı yaparak başlar. O'na göre kültür, “bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden oluşan öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her çeşit bilgiyi, alışkanlıkları, kıymet ölçümlerini, umumi tutum, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyet mensuplarını diğer cemiyetlerden ayırt eden özgün bir yaşam tarzı oluşturur (2015b: 37)”. Özgün, belirgin ve ayırt edici özellikleri olan kültür kısa sürede oluşmaz. Asırlar boyunca süren karşılıklı etkileşimle meydana gelir (Turhan 1980a: 152). Turhan, kültürü, bir toplumun ortak varlığı ve değerleri, yani yaşam pratikleri ile daha bağlantılı görürken, medeniyeti teknik araçlar bağlamında ele alır. Bununla birlikte kültür ve medeniyet kavramlarının birbiriyle kesin olarak ayrılamayacağını ve teknik değişmelerin sosyal etkilerinin olacağını da farkındadır. Zaten kültür ve medeniyet arasında kesin bir ilişki olduğunun altını kalın çizgilerle çizen Turhan'a göre “birisinde meydana gelen değişmelerin ötekisine de yansıdığı ve bunlardan birisine ait unsurların kabul veya reddinde diğerinin belirleyici olduğu görülmektedir. Grubun ahlak kurallarına, zevk ve düşüncesine aykırı düşen bir kültür unsuru, sağlayacağı faydalar dikkate alınmadan reddedilebilmektedir(Turhan 2015b: 80)”.

Turhan'ın konuya yaklaşımı kültür ve medeniyet ayrımı yapması yönüyle Türk yazınında egemen olan Ziya Gökalpçi sosyoloji geleneğinden izler taşımakla birlikte, kültür ve medeniyet kavramlarının birbirini etkileme gücünün kaçınılmaz olduğunu vurgulaması yönüyle de literatürde sıkça karşılaşılan “kültür, insan eliyle yapılan her şeydir” görüşüne yakın durmaktadır.

Kültür tartışmalarında durduğu yeri net olarak ortaya koyan Turhan, kültür ve toplumun birbirini besleyen ve varlıklarını birbirlerine borçlu kavramlar olduğunu vurgulamaktadır. O'na göre toplum, bir araya gelen bireylerin ve küçük grupların salt kalabalığından ibaret değildir. Bireylerin sürekli iletişimi ve bu iletişimin etkisinden, mücadelesinden veya işbirliğinden meydana gelen örf, adet gelenek, değer yargıları ve örgütlenme biçimleri, topluma bütünlük vermekte, toplumu uyumlu işleyen bir yapı, organizma haline getirmektedir (Turhan 2015b: 32). Kültür ve toplum ilişkisindeki temel belirleyenin bireyler arasındaki ilişki düzeni olduğunu vurgulayan Turhan, söz konusu ilişki ve iletişim ihtiyacına toplumun en temel belirleyeni olarak (Turhan 2015b: 33) özel bir önem atfeder;

Toplumsal ihtiyaçların başında bireyler arasındaki münasebetlerin düzeni gelir. Bu nevi münasebetleri, gerek ferdi, gerek kolektif faaliyetleri temin ve tanzime yarayan, içtimai teşkilat, müesseseler, örf ve adetler, ahlaki ve

dini mükellefiyetler, kaideler olduğu gibi bunların müeyyideleri olan cezai kanunlar vesaire mevzuat da vardır. Bu arada bütün bir kültürün muhtevasına bir nesilden ötekisine aktaran bir vasıtaya, bir cihaza ihtiyaç olduğu aşikardır. Hakikatte en basitinden en mürekkep ve mütekamiline kadar her cemiyette hatta en iptidai kavimlerde bile rastlanan bu vasıta terbiye sistemidir. Genç nesiller, cemiyetin nizamlarına, örf ve adetlerine bu sistem sayesinde alıştırmakta ve onun ideallerine, kıymetlerine, görüş ve zihniyetine göre yetiştirilmektedir. Böylece kültür, kesintisiz, aralıksız bir şekilde nesilden nesile aktarılmakta, daimi bir cereyan halinde akıp gitmektedir.

Turhan'a göre, nesilden nesile sözlü ve dikey bir iletişim formunda aktarılan kültür unsurlarının değişime uğraması ise ancak ve ancak farklı kültürlerle iletişime geçilmesiyle mümkündür (Turhan 2015b: 159). Var olan kültürel unsurların bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını, bu yetersizliğin de başka bir kültürle temas kurulduğu vakit ortaya çıktığını ve tüm bu faktörlerin memnuniyetsizlik yaratabileceğini ileri süren Turhan'a göre kültürel teması bağlı olarak toplumsal değişim kaçınılmaz ve önlenemez bir süreç olarak işlemektedir (Turhan 2015b: 37). Bu noktada kişilerarası iletişim unsuru devreye girer. O'na göre Kişilerarası iletişim ve kültürlerarası iletişim ile toplumsal değişimi birbirinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü kişilerarası münasebetler her bakımdan çok yönlü bir komplekstir. Yani kültür değişimleriyle kişilerarası münasebetler aşağıdaki sebeplerden dolayı birbirine çok sıkı bir şekilde bağlı bulunmaktadır (Turhan 1958a: 99);

Evvela iki veya daha fazla içtimai grupla ilgili kültür değişimleri, grupların birbirine karşı takınmış oldukları tavırlar, birbiri hakkında vermiş oldukları hükümler, peşin hükümler gibi kişilerarası münasebetler üzerine tesir icra eden faktörler altında vukua gelmektedir. Diğer taraftan kültürde ve içtimai muhitte meydana gelen değişimlerde ister istemez kişilerarası münasebetler üzerinde etkili olmaktadır. Bundan da, kültür değişimlerine ait araştırmaların aynı zamanda metodoloji bakımından kişilerarası münasebetleri tetkik etmenin en tabii ve belki de emin yolunu teşkil ettiği anlaşılıyor

Bu yüzden kültürlerarası iletişimde yüz yüze iletişimin kişilerarası iletişim kalitesine doğrudan etki ettiğini savunmaktadır. Yüz yüze iletişimde kültürlerarası etkileşimin daha sağlıklı olacağını, "Her kültür unsurunun anlamı, esas itibariyle göreceli olduğuna ve kültürden kültüre değişebileceğine göre, yüz yüze bir temas olmadan ve izah edilmeden başka bir cemiyetin fertleri tarafından anlaşılabilir (Turhan 2015b: 172)" şeklinde açıklamaktadır. Bununla birlikte her kurulan yüz yüze iletişimde bir kültürel aktarım olmayacağı gibi, kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen bir iletişim sürecinden de kültürel etkileşimin gerçekleşmeyeceği anlamı çıkarılamaz. Fakat yüz yüze gerçekleşmeyen bir iletişim sürecinde anlamama, yanlış anlama veya eksik bilgi aktarımı gibi problemlerle karşılaşma ihtimali daha yüksektir (2015b: 173-175);

Umumiyet itibariyle yabancı unsurlar veya unsur terkipleri, ait oldukları kültür taazzuvarlarından tecrit edilmiş bir halde alındıkları için çok defa

menşelerindeki manaları, fonksiyonları ve diğer unsurlarla olan münasebetleri layıkıyla anlaşılamamaktadır. Bununla beraber bir kültür unsurunun, iktibas esnasında değişmesine en çok sebep olan amillerin en önemlisi hiç şüphesiz “anlama” faktörüdür; zira onsuz diğer faktörler bahis mevzuu bile olamaz. Binaenaleyh bir kültür unsurunun veya unsurlar terkinin maruz kaldığı tahavvüllerde, diğer faktörlerin rolünü tayin edebilmek için evvela bu değişikliğin bir yanlış anlama neticesinde meydana gelip gelmediğini bilmek lazımdır. Ancak ondan sonra diğer faktörlerin tesirleri araştırılabilir. Hakikatte alınmak istenen bir kültür unsurunun gayeye uygun bir şekilde değiştirilebilmesi, her şeyden evvel onun ait olduğu kültür taazzuvu içindeki rolünü, mana ve fonksiyonunu anlamaya bağlıdır. “Anlama” faktörünün, kültür değişmeleri üzerindeki ehemmiyeti, yalnız unsurdan unsura tahavvül etmekle kalmayıp değişmelerin tabii olduğu şartlara, bunların nevine, şekline, tarzına ve derecelerine göre de tahavvül etmektedir. Hatta denilebilir ki bu faktörün asıl ehemmiyeti, kendisini kültür aktarmalarında göstermektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi yüz yüze iletişim önemli olmakla birlikte zorunlu görünmemektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar da eski devirlerde bile kültür değişmeleri için iki toplumun veya grubun doğrudan doğruya devamlı bir temasta bulunmalarının zorunlu olmadığını göstermektedir (Turhan 2015b: 40). Bu noktada Turhan kültür taşıyıcısı misyonunu yerine getiren bireylere özel bir önem atfeder. İlkel toplumlardan günümüze değin yabancı kültürlerle ilk temas eden bireyler, kültür taşıyıcısı fonksiyonunu üstlenmektedir. Herhangi bir sebeple ait olduğu toplumsal gruptan uzaklaşıp başka kültürleri tanıyan bireyler döndüklerinde, yeni kültürel formların aktarılmasında kanal işlevi görmektedir. Doğrudan temas yerine aracılanmış bir iletişim süreci şeklinde işleyen bu aktarım biçimine Turhan, eski zaman tüccarlarının kanal işlevi görmesini örnek göstermektedir. Eski zaman tüccarları kültür unsurlarının transfer edilmesinde önemli roller üstlenmiştir. Özellikle ipek ve baharat yolu güzergahında yaşayan toplumsal gruplarda görülen kültürel gelişmişlik bu görüşü destekler niteliktedir. Zira telgrafın yaygın kullanılmaya başlandığı 19. Yüzyıla değin iletişimle ulaşımın özdeş olması, yol güzergahındaki yerleşim birimlerinin daha fazla iletişim imkanına sahip olduğu anlamına gelmektedir. Turhan, günümüzde ise rollerin değiştiğini, kültürlerarası iletişimin, mecmua, kitap, radyo, sinema gibi daha az kişisel olan araçlar sayesinde gerçekleştiğini belirtmektedir (Turhan 2015b: 40). Söz konusu kitle iletişim araçları sayesinde kültür aktarımında artık bireylerin aracılığına gerek kalmadığının, ayrılcı kültür aktarımının daha kapsamlı ve hızlı gerçekleştiğinin altını çizmektedir. Turhan, gelişen kitle medyasıyla birlikte zaten bunun aksini imkansız görmektedir. Uzaktan iletişim ağlarıyla çevrelenmiş bir dünyada, kültürel grupların mesafeli olmasını imkansız olarak gören Turhan, “Binaenaleyh biz istesek de istemesek de... ne terkiye mani olabiliriz, ne de bu neticeyi değiştirebiliriz” (Turhan 2015a: 25) sözleriyle düşüncelerini açığa vurmaktadır. Yani Turhan günümüz dünyasındaki beylik tanımla “iletişimsizlik mümkün değildir” görüşünü açıkça ortaya koymaktadır. İletişimsizliğin mümkün

olmadığını vurgulamakla birlikte sağlıklı bir kültürler arası iletişimin gerçekleşmesini ise şarta bağlar. Dolaylı ya da doğrudan her ne şekilde olursa olsun bir kültürlerarası iletişim sürecinin meydana gelmesi için öncelikli olarak toplumsal grupların iletişime açık bir tutum ve tavır sergilemesi gerekmektedir. Çeşitli kültürleri temsil eden toplumsal grupların temas hallerinde birbirine karşı takınmış oldukları tavır kültür değişmelerinde en etkili faktörlerden biri olarak kabul eden (2015b: 74) Turhan'a göre, toplumsal grupların tutum anlayış ve değer yargılarında değişim olmadan maddi kültüründe genel, derin, özellikle de başarılı ve devamlı bir değişimin meydana gelmesi mümkün değildir (2015b: 63). Hatta ve hatta Turhan, tutum ve davranışların kültürlerarası iletişim sürecinde kültür farklarından bile daha etkili bir faktör olduğunu ileri sürer (Turhan 1958a: 104);

İnsan ilişkilerinde etkili olan kültürel uyumsuzluklar, aradaki kültürel farkın büyük veya küçük olmasından ileri gelmemektedir. Zaten temas halindeki kültürlerin birbirinden çok farklı olması kültür değişmelerine etki etse de insani münasebetler bakımından bir önemi yoktur. Bu hususta mühim olan, bu kültürleri temsil eden grupların muhtelif peşin hükümlerin tesiriyle birbirine karşı takınmış oldukları tavrılardır. Bunlar bir grubun diğerini yanlış anlamasına, hakir görmesine, ona karşı hürmetsizlik göstermesine, müsamahasız vb. davranmasına sebep olmaktadır.

Yukarıda belirtilenin aksine eğer grupların birbirine karşı takınmış oldukları tavrılar etkileşimi teşvik eder nitelikte değilse, bu sefer de grupların coğrafi bakımdan daimî bir teması bile kültürün her tarafta aynı şekilde değişmesi için yeterli gelmemektedir (Turhan 1956: 20). Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda toplumsal yapının değişmesinde pozitif yönlü bir iletişim sürecinin diğer tüm unsurlardan(Turhan 1958b: 7) daha etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tutum ve tavrıların pozitif oluşu etkileşimi pekiştirip değişimi hızlandırırken, negatif bir tutum sorucunda coğrafi mesafe ne kadar yakın ve kadar uzun süreli olursa olsun herhangi bir kültürel etkileşimin meydana gelmesi mümkün görünmemektedir.

3. MODERNLEŞMEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Turhan'ın iletişim bilimi literatürüne yaptığı doğrudan katkıların yanı sıra, garplılığa kavramı özelinde yürüttüğü modernleşme tartışmalarına da göz atmak, alana sağladığı dolaylı katkıların anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Türk modernleşmesi ve kalkınma çalışmaları üzerinden modernizmi irdeleyen Turhan, toplumda değişmelerin nasıl gerçekleştiğine dair sorgulamaları sonucu, modernizmin tepeden inme sorgulanmayan bir devlet projesi olmaktan çok toplumun dinamikleriyle kendine has bir dönüşüm olduğunu savunmaktadır (Arkonaç 2009: 99). Öncelikli olarak modernizm ve modernlik kavramlarını batılı toplumlar üzerinden tanımlamayan Turhan'a göre batı medeniyetinin esas unsurları bilim, bilimin gündelik hayata tatbik edilmiş hali olan teknik, insan haklarını teminat altına alan hukuk ve hürriyettir. Gerçek modernlik ise bunların prensiplerine bağlılıktır (Turhan 2015a: 46). Söz konusu unsurlara sahip olmayan

toplumlar modern olmadığı gibi, bu toplumların modernizmin gerektirdiği ilke ve prensipleri içselleştirmesi de mümkün değildir.

Türk toplumunun modern batının gerisinde kalmasını batı kökenli kültür unsurlarının tepeden inme bir anlayışla ithal edilmesine ve bunun sonucu olarak halkın bunları benimseyememesine bağlayan Turhan'a göre bu doku uyumsuzluğunun temel sebebi dildir. O'na göre ister ilkel, ister medeni olsun, herhangi bir toplumda iletişim, karşılıklı bir şekilde ifade etme ve anlaşmanın tek aracıdır. Dolayısıyla dilin büyük önemi vardır. İşte bu özelliği nedeniyle dil, kültürün en önemli ve esas unsurlarından birini teşkil eder. Dil, aynı zamanda bir toplumun kültür ve medeniyet seviyesinin bir ölçüsüdür (Turhan 1980c: 449). Özellikle geniş çaplı toplumsal değişmelerin dil ve iletişim pratikleri üzerinde doğrudan etkisi olduğunu savunmaktadır (Turhan 1980b: 278);

Hakikatte bir dilde görülen en tabii ve şümüllü inkişaf, cemiyette meydana gelen büyük değişiklikler devrine rastlamaktadır. Zira bir kültürün esas unsuru ve en mühim bir ifade vasıtası olan dilin, kültürde vukua gelen değişmelerden müteessir olmaması kabil değildir. Bir kültürde görülen en şümüllü ve esaslı değişmelerse, cemiyetin başka bir kültür veya medeniyetle karşılaşmış ona intisap veya ona ait birçok unsurlar iktibas etmek istediği zaman meydana gelmektedir. Zira yabancı bir medeniyet veya kültürden iktibas edilecek unsurlar ister mücerret birer mefhum, ister müşahhas bir cisim veya bir alet olsun daha benimsenmeden bunların karşılığı olan kelimeler dile girer.

Turhan'a göre Türk toplumu söz konusu değişimleri ve bu değişimlerin getirdiği iletişimsizliği yüzyıllardır yaşamaktadır. Türkler İslam dinini kabul edip diğer Müslüman milletlerle etkileşimi sonucu Arapça, Farsça birçok kelimeler almışlardır. Bunların, sınırlı bir zümre tarafından kullanılan yazı dilinde geniş yer kaplaması, halkla aydın sınıf arasında dil bakımından ayrılığa sebep olmuştur. Eğer arada bu fark olmasaydı, aydınların temsil ettiği kültür halka kadar inmiş olsaydı, ortaya büyük bir mesele çıkmayacaktı. Fakat modernleşme hareketleri neticesinde aydınlar da halka inme zorunluluğu baş gösterince dildeki ayrılık da göze batmaya başladı (Turhan 1980b: 280). Osmanlı'da yönetici sınıf kültürü ile halk kültürü arasındaki derin uçurumu, modernizme ait değerlerin geniş bir kitleye dayandırılmamasına bağlayan Turhan'a göre bu fark azalacağı yerde her geçen yıl daha da büyümüş, aydın sınıfla halk birbirine yabancılaşmış ve toplumsal yaşamda, kültür sanat hamlelerinde halkın katkısından uzak kalınmıştır (Turhan 2015a: 40).

Turhan, Türk toplumunda da olduğu gibi modernizmi geniş toplumsal tabana indirgeyemeyen toplumların büyük şahsiyet çıkarmasını da imkânsız görmektedir. Zira bireyin ait olduğu toplumla ilişkisinin önemine değinen Turhan'a göre şahsiyetin esas vasıflarından biri olan doğal yetenek ne kadar kuvvetli olursa olsun ortaya çıkacak bir zemin ve ortam bulamazsa sönmeye mahkûmdur. Zemin ve ortamdan da bütün bir toplumdaki gelen ve doğal yeteneğin ortaya çıkmasını teşvik eden her türlü uyarıcılarla bunları meydana getiren kıymetlerin, eğilimlerin dâhil olduğu yeteneğin gelişmesine yarayan her

çeşit imkân ve araçları içeren faktörler kastedilmektedir. Bunlara sahip olmayan toplumlar büyük çapta şahsiyet yetiştiremezler (Turhan 1942: 135).

Modernleşememenin temel sebebini kültürlerarası etkileşim sonucu değişen dil yapısının sınıflar arası yabancılaşmaya yol açmasına bağlayan Turhan, Türk toplumunun nasıl modernleşeceğini de kendince açıklamaktadır. Modern batının gelişmişlik seviyesine erişmek için önce Yunan ve Latin medeniyetinin kaynaklarına inmek, sonra da İslamlıkla Hristiyanlığın esaslarının uzlaştırılması gerektiğini ileri süren (2015a: 15) Turhan, meseleye en baştan başlamanın sağlıklı bir toplumsal evrilmeyi beraberinde getireceğini ileri sürmektedir. Temel problemin daima taklitçi bir aşamada kalıp, toplumsal dağılmaya uğramadan yaratıcı bir bütünlükle özgün bir kültür meydana getirmek olduğunu savunan Turhan, Batı'dan alınacak unsurlarla yerel değerlerin sentezlenme işleminin doğru yapılmasının amaca hizmet edeceğini savunmaktadır (2015a: 26). Bunun için de öncelikli olarak İslam ve Hristiyanlığın uzlaşmalarını net ortaya koymak gerekmektedir. Turhan, kültürel entegrasyonunun doğru yapılmasıyla birlikte kalkınma yolunda önemli bir adım atılmış olacağını, ikinci olarak da söz konusu yeniliklerin benimsenmesi geri kalmış, örgütsüz bir köylü toplumun kapalı yapısının aşılması gerektiğini (Bilgin 2009: 194), bunun da ancak transfer edilen yeni kültür ürünlerinin halkın anlayacağı kavramlarla ifade edilmesiyle mümkün olduğunu söylemektedir. Çünkü başka bir kültüre ait unsurlar alınırken ister istemez bunları ifade eden kelimelerin de ya karşılığını bulmak veya bunları kısmen değiştirerek almak zorunluluğu vardır (Turhan 1980b: 279). Aksi takdirde Türk toplumunun modernleşme çabaları, daha önce başarısız olmuş denemeleri en başından başlayarak tekrar etmekten ileri gitmez. Turhan, tüm bunlar doğru ve yerinde yapıldığı takdirde "içinde bulunduğu devrin en yüksek medeniyet seviyesine, kendi gerçek ihtiyaçlarına uygun olarak son derece çeşitli bir iş bölümünün gerektirdiği şekilde çeşitli kurumlara sahip bulunan ve bu kurumlara mensup şahsiyetler tarafından idare olunan cemiyet...(1942: 135)" şeklinde tarif ettiği ideal bir toplum yapısının ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir.

SONUÇ

Erken cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin en önemli entelektüellerinden biri olan Turhan, yaptığı çalışmalarla doğrudan ve dolaylı katkılar sağlayarak, iletişim bilimleri alanı için işaret fişeği işlevi görmüştür. Turhan'ın araştırmaları henüz batıda bile emekleme döneminde olan iletişim disiplini için büyük önem taşımaktadır. Zira Turhan'ın çalışmaları yaygın kanunun aksine ülkemizdeki iletişim çalışmalarının çok daha önceden başladığının kanıtı niteliktedir. Turhan'ın çalışmalarını iki döneme ayırıp değerlendirmek yerinde olacaktır. İlk dönem çalışmalarında genel olarak Gestalt psikoloji ekolünün etkisinde kaldığı sezilen Turhan, bu dönemde ağırlıklı olarak iletişimin sözsüz boyutuyla ilgilenmiştir. Almanya ve Türkiye'deki laboratuvar ortamında yaptığı görgül araştırmalarla sözsüz iletişimin, içinde bulunulan ortamdan yalıtılarak ele alınması durumunda karşılaşılabilecek problemleri ortaya koyan Turhan, bu alanda da öncü bir rol üstlenmiştir. Türkiye'deki, belki de dünyadaki ilk çalışmalardan

biri olan söz konusu çalışma, günümüzdeki birçok hipotezi de çürütecek niteliktedir. Zira söz konusu çalışmada Turhan, jest ve mimiklerin kesin bir anlamı olmadığını, ancak ve ancak içinde bulunulan durum göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde anlamlı hale geldiğini ortaya koymuştur. İlerleyen dönemlerde ise Turhan'ın iletişimin kişisel boyutundan kitlesel boyutuna kaydığı gözlenmektedir. İkinci doktora teziyle birlikte toplumsal değişimleri toplum psikolojisi boyutuyla incelemeye koyulan Turhan'ın araştırmalarının merkezinde de iletişim kavramı bulunmaktadır. Toplumsal grupların kültürel değişimlerine odaklanan Turhan'a göre kültürel değişme kaçınılmaz olmakla birlikte değişimin hızı kültürel etkileşimle doğru orantılıdır. Etkileşim arttıkça değişim hızı da artmaktadır. Azaldıkça da değişim yavaşlamaktadır. Kültürel etkileşimi ise sosyal grupların birbirlerine karşı takındıkları tavrın niteliğine bağlayan Turhan, pozitif tutumların iletişimi pekiştireceğini varsayar. Yine modernleşme ve batılılaşma tartışmalarına dil ve iletişim boyutuyla dahil olan Turhan'a göre yönetici sınıfın yönetilen halkla doğru ve sağlıklı iletişim kuramaması, Türkiye'nin modernleşme çabalarını sekteye uğratmıştır. Turhan'ın özelde iletişim bilimleri genelde ise sosyal bilimlere yaptığı bir diğer katkı da metodolojisidir. Özellikle deneysel çalışmalarında benimsediği yöntem alımlama analizine, saha çalışmalarında yaptığı içeriden veri toplama ise katılımcı gözlem tekniğine ilham verir niteliktedir. Ancak Turhan'ın metodolojisiyle ilgili yapılacak özgün bir çalışma konuyla ilgili daha anlamlı görüşler ortaya koymayı mümkün kılabilir.

KAYNAKÇA

- Arkonaç A S (2009) Türkiye'de Psikoloji, Sosyal Psikoloji ve Mümtaz Turhan, Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu, 96-102, 2-3 Kasım 2009, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bilgin V (2009) Mümtaz Turhan'da Değişim Fikri: Batılılaşma ve Yerlilik, Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu, 189-196, 2-3 Kasım 2009, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bulut S (2012) Mübeccel Kıray'ın İletişim Alanına Katkıları, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, sayı 15, 285-309.
- Calero H H (2005) The Power of Nonverbal Communication, Silver Lake Publishing, Los Angeles.
- Erkenekli M (2012) Kültürel Değer Çalışmalarında Yöntem ve Sosyolojik Araştırmalar İçin Bir Model Önerisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 33, 221-230.
- Gürses F (2008) Niyazi Berkes'in Türk Kitle İletişim Tarihine Katkıları, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2008 Cilt : 32 No:1,39-59.
- İpek O (2017) Beden Dili Çalışmalarında Unutulan Bir Eser: "Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübî Bir Tektik", Ana Dili Eğitimi Dergisi, 5-3, 485-492.
- Kartarı A (2006) Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim, Ürün Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

- Öztürk S (2006a) Pertev Naili Boratav'ın Türk İletişim Tarihi Araştırmalarına Katkıları, Milli Folklor Dergisi, Sayı 70, 22-37.
- Öztürk S (2006b) İletişim Bilimi İle Halk Bilimini Buluşturan Bir Bilim İnsanı: İlhan Başgöz, Folklor/Edebiyat, 12-48, 35-59.
- Öztürk S (2006c) Bir İktisatçı'nın Türk İletişim Araştırmalarına Katkıları: Sabri Ülgener Üzerine Notlar, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 17, Sayı 58, 89-113.
- Senemoğlu N (2010) Gelişim Öğrenme ve Öğretim - Kuramdan Uygulamaya, Pegem Akademi Yayınları, 19. Baskı, Ankara.
- Taşcıoğlu R (2011) Hilmi Ziya Ülken'in Türk İletişim Tarihine Katkıları, Atatürk İletişim Dergisi, Sayı 1, 1-12.
- Tokgöz O (2015) Başlangıcından Günümüze Türkiye'de İletişim Araştırmaları: Eleştirel Bir Değerlendirme, Besim Yıldırım (Der), İletişim Araştırmalarında Yöntemler, Literatürk Yayınları, 15-45, Ankara.
- Turhan M (1941) Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübi Bir Tetkik, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul.
- Turhan M (1961) An Experimental Study On The Interpretations Of Facial Expressions, İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt 3, 81-105, İstanbul.
- Turhan M (1966) Reconsiderations Of Theories And Experiments On The Interpretation Of Facial Expressions, Psikoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt 5, 12-37, İstanbul.
- Turhan M (1980a) Toprak Reformu ve Köy Kalkınması, (Bütün Eserleri 1 İçinde), Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Turhan M (1942) Mükemmel İnsan ve İdeal Cemiyet, Millet Dergisi, Eylül Sayısı, 133-135, İstanbul.
- Turhan M (1956) Kültürde Değişen ve Değişmeye Mukavemet Eden Unsurlar, İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, 6-21, İstanbul.
- Turhan M (1958a) İçtimai Gruplar Arasındaki Münasebetlere Tesir Eden Faktörler, Sosyoloji Dergisi, Cilt 2, Sayı 13-14, 99-106, İstanbul.
- Turhan M (1958b) Teknik Değişmelerin Sosyal Tesirleri, İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, 1-10, İstanbul.
- Turhan M (1980b) Maarifimizin Ana Davaları, (Bütün Eserleri 1 İçinde), Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Turhan M (1980c) Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, (Bütün Eserleri 1 İçinde), Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Turhan M (2015a) Garplılışmanın Neresindeyiz?, Altınordu Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Turhan M (2015b) Kültür Değişmeleri, Altınordu Yayınları, 1. Baskı, Ankara
- Yalçın A, Adiller S (2016) Sözsüz İletişim: Şehir Efsanesi Olarak Beden Dili, MediaCat Yayınları, İstanbul.